

الحمد لله رب العالمين

تفسير نسیم

اکبر دهقان

مؤسسه انتشارات حرم

تفسیر نیم رحمت

(جلد ۱)

تفسیر سوره‌های

حمد و بقره

www.ketab.ir

ISBN: 978-600-7006-00-9

ISBN: 978-600-7006-14-6

دهقان نیری، اکبر - ۱۳۳۵

نسیم رحمت - اکبر دهقان نیری - قم: حرم، ۱۳۹۱

- ج. ۱۱۵۰۰۰ ریال: (ج. ۱)

شابکد ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۶-۰۰-۹

شابک دوره ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۶-۱۴-۶

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

فهرست نویسی بر اساس جلد ۱، ۱۳۹۱

کتابنامه.

مدرجات: - ج. ۱. تفسیر سوره‌های حمد و بقره

۱. تفاسیر شیعه - قرن ۱۳. الفه عنوان

ن. ۹۸ / ۲۹۷/۱۷۹ BP

مؤسسه انتشارات حرم

تفسیر نسیم رحمت

نام کتاب	تفسیر نسیم رحمت - جلد ۱
نویسنده	اکبر دهقان
ناشر	انتشارات حرم
تاریخ نشر	زمستان ۱۳۹۱
نوبت چاپ	اول
شمارگان	۱۰۰۰ نسخه
چاپخانه	علوی
صحافی	اسماعیلیان
نظارت و امور فنی	علی دیلمی
طراحی و صفحه‌آرایی	ذوالفقاری، مرسوس، فساد
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۶-۰۰-۹
شابک دوره	۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۶-۱۴-۶

قیمت دوره ۱۴ جلدی ۱۶۰۰۰۰ تومان

* کلیه حقوق برای نویسنده محفوظ است *

آدرس ناشر: قم، خیابان امام، ۲۰ متری توانیر، کوچه ۵، پلاک ۱۰

همراه: ۰۹۱۲۷۴۶۵۰۶۲ - تلفکس: ۶۶۵۶۲۶۰

مرکز پخش: ۰۹۱۲۷۵۰۳۶۸۲

سخن ناشر

قرآن کریم، سخن خدای سبحان است که بر رسول اکرم، ﷺ نازل شده و به عنوان برترین کتاب آسمانی و بزرگ‌ترین معجزه پیامبر اسلام معرفی شده است. عصاره همه درس‌ها و پیام‌های نجاتبخش پیامبران الهی را باید در این صحیفه نورانی جستجو کرد.

قرآن، کتابی سراسر حکمت و معرفت، عالی‌ترین منبع آگاهی و بصیرت و برترین میزان سنجش ارزش‌هاست.

برای نجات از تباہی و دره‌ای جهل و ظلمت و درک حقیقت و رسیدن به هدایت، باید به قرآن پناه برد، زیرا قرآن نور و شفا و رحمت است.

تمامی جوامع بشری و همه آنان که در عصر صنعت و تکنولوژی با بحران‌های گوناگون روبه‌رو شده و در راه دستیابی به اهداف مادی و معنوی خود به بن‌بست رسیده‌اند، چاره‌ای جز مراجعه به وحی و قرآن و سنت ندارند.

اگر همه فرشتگان معارف آسمانی، خود را به این سرچشمه آب حیات برسانند به یقین، روح و جانشان از این منبع فیض رحمانی سیراب خواهد شد. برای رسیدن انسان به جامعه برین و دستیابی او به سعادت و کمال، قرآن کریم برترین قوانین را در ابعاد مختلف اخلاقی، حقوقی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ترسیم نموده است.

متأسفانه مردم جهان تاکنون قرآن را نشناخته و به حقایق بی‌شمار آن بی‌توجه اند و با اندوه و تأسف بیشتر باید اعتراف کنیم که جوامع اسلامی نیز هنوز، چنان‌که شایسته و بایسته است به قرآن و معارف عمیق آن توجه کافی نکرده و از آن بهره‌چندان نبرده‌اند.

آن چه مسلم است، این ضعف و کوتاهی و خسارت را تنها یک نهضت عظیم جهانی با هدف آشنایی و گسترش فرهنگ قرآنی می‌تواند جبران کند.

قرآن، اقیانوس بی‌کرانی است که باید با یاری جستن از منبع علوم آل محمد، ﷺ و احادیث نورانی پیامبر و امامان معصوم، ﷺ و با استمداد از نیروی اندیشه و عقل، گهرهای بی‌شمار آن را استخراج نموده و از آن‌ها بهره‌مند شد.

آنان که با بی‌توجهی به قرآن و قوانین و دستورات آن و با تکیه بر علوم بشری و گرفتار شدن در

غرقاب غرور و جهل، به اسارت زندگی ماشینی و مادی در آمده‌اند، به خسارت جبران ناپذیری گرفتار شده‌اند. در دنیای معاصر، همه افراد بشر راهی جز این ندارند که با آغوش باز به استقبال قرآن بروند و در مکتب وحی و در پرتو انوار درخشان معارف اهل بیت علیهم‌السلام برنامه دین و دنیای خود را تدوین کنند.

اگر کسی همه عمرش را در راه آموختن و ترویج معارف قرآن و عمل به احکام آن صرف کند، به یقین سعادت بزرگی نصیبش شده است. امام خمینی ره که در پرتو گسترش فرهنگ حیاتبخش قرآن و عمل به دستورات الهی، توفیق یافت تا با قیام بی نظیرش جمهوری اسلامی را برپا نماید، با این حال می‌گوید: «به شدت غصه می‌خورم که چرا عمرم را صرف قرآن نکردم»^۱.

ایشان در فراری دیگر از سخنانش می‌فرماید: «این کتاب و این سفره گسترده در شرق و غرب و از زمان وحی تا قیامت، کتاب است که تمامی بشر: عامی، عالم، فیلسوف، عارف و فقیه همه از او استفاده می‌کنند»^۲.

* * *

در قرون گذشته از آغاز ظهور اسلام تاکنون، قرآن کریم و تفسیر آیات نورانی آن، همواره مورد توجه شخص پیامبر عزیز اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه معصومین علیهم‌السلام و صاحب و شاگردان آنان و نیز علمای بزرگ و مفسران گرانقدر بوده است. در طول تاریخ اسلام تا زمان معاصر تفاسیر بسیاری از علمای شیعه و اهل سنت به رشته تحریر در آمده و به ویژه در زمان معاصر، به تألیف و نوشتن تفسیر قرآن توجه بیش‌تری شده و در پرتو تلاش‌های اندیشمندان علوم قرآنی، اکنون تفاسیر محتثانی از قرآن کریم در دسترس همگان قرار دارد، خدای مهربان را بر این نعمت بزرگ شکر و سپاس می‌رسانیم و زحمات تمامی تلاشگران مکتب قرآن را ارج می‌نهم.

آن‌چه اکنون شما خواننده فهیم و فرهیخته پیش رو دارید، تفسیر ارزشمند «نسیم رحمت» است که در یک دوره چهارده جلدی توسط استاد ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای اکبر دهقان به نگارش در آمده است. مؤسسه انتشارات حرم با لطف و عنایت پروردگار متعال و با کمال افتخار چاپ و نشر این اثر قرآنی را بر عهده گرفته و ضمن سپاس و تشکر از نویسنده محترم توفیقات بیش‌تر ایشان را از خداوند متعال آرزومند است.

قم - مؤسسه انتشارات حرم

۱. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۰.

۲. کلمات قصار، ص ۳۴.

پیشگفتار

قرآن کریم، هم کتاب دواء است و هم نسخه‌ی شفاء؛ پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «القرآن هو الدواء»^۱ و قرآن می‌فرماید: ﴿وَنَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ﴾ (اسراء، ۸۲). قرآن کریم، هم کتابی است ظاهر، هم کلامی است باطن؛ امیر المؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید: «القرآن ظاهره انیق و باطنه عمیق»^۲.

قرآن کریم هم احسن الحديث است، هم احسن القصص^۳، «إِنَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ» (زمر، ۲۳) و ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ﴾ (یوسف، ۳). قرآن کریم، هم شہر است، هم مستور؛ ﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ * فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ * لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ (واقعہ، ۷۶). قرآن کریم، هم قریب است، هم بعید، از این رو با دو اسم اشاره‌ی نزدیک و دور از آن یاد شده است: ﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبْرُكٌ﴾ (انعام، ۹۲)، ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (بقره، ۲) و جهت قرب و بعد آن این است که مظهر خدایی است که او هم به بندگان نزدیک است: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ﴾ (بقره، ۱۸۶) هم از علو مرتبه برخوردار است: ﴿سُبْحَ اسم رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (اعلیٰ، ۱) و خداوند در کتاب خویش تجلی کرده: «فَتَجَلَّى لَهُمُ سَبْحَاتِهِ فِي كِتَابِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونُوا رَأَوْهُ»^۴.

قرآن کریم، هم کتابی است صامت و هم کلامی است ناطق؛ حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «فالقرآن

۱. کنز العمال، ۳۳۱۰.

۲. نهج البلاغه، خطبه ۱۸.

۳. نهج البلاغه، خطبه ۱۴۷.

امر زاجر و صامت ناطق»^۱ صامت یعنی مقاصد خویش را به طور آشکار بیان نمی‌کند و تعبیرات آن چند پهلوی است: «لا تخصمهم بالقرآن فان القرآن حمّال ذو وجوه»^۲؛ یعنی فهم مقاصد آن تابع شرایطی است و سخن شناسان باید او را به نطق در آورند. امیر المؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «ذلک القرآن فاستطوقه و لن ینطق و لکن أخبرکم عنه»^۳. ناطق بودن قرآن از آن روست که این کتاب در هدایتگری خویش قصوری ندارد و کامل است، آیات ناظر به یکدیگرند؛ «و ینطق بعضه ببعض و یشهد بعضه علی بعض»^۴. قرآن کریم هم نعمت است هم رحمت؛ نعمت است از آن جهت که در سوره‌ی مبارکه‌ی الرحمن سوره‌ی نعمت‌ها است، به عنوان نخستین نعمت از آن یاد شده است: ﴿الرحمن﴾ * علم القرآن نعمت است؛ زیرا خداوند از او به این عنوان یاد نموده: ﴿و ننزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة﴾. (اسراء، ۸۲)

قرآن کریم کتابی است که سر قاصد است هم از بیگانگان شکایت می‌کند: «ثلاثة يشكون الى الله عز و جل يوم القيمة: مسجد خراب لا یصل فی علیه، و عالم بین جهال، و مصحف معلق قد وقع علیه غبار لا یقرء فیهِ»^۵، هم از علاقه‌مندان شفاعت می‌کند. امیر المؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «اعلموا ان القرآن شافع مشفع»^۶.

قرآن کریم هم ثقیل است هم آسان؛ ثقیل است برای خفیف نیست: ﴿انا سنلقی علیک القرآن ثقیلاً﴾ (مزل، ۵)، آسان است: ﴿و لقد یسرنا القرآن للذکر بها من مدکر﴾ (قمر، ۱۷). آسان است یعنی قابل فهم برای همگان است و فطرت همه‌ی انسان‌ها او را می‌پسندد.

امیر المؤمنین علیه السلام آیات قرآن کریم را به سه قسم تقسیم کرده و می‌فرماید: «ان الله قسم کلامه ثلاثة أقسام؛ فجعل قسماً منه يعرفه العالم و الجاهل و قسماً لا يعرفه الا من صحت ذهنه و لطف حسه و صحّ تمیزه ممن شرح الله صدره للاسلام و قسماً لا یعلمه الا الله و ملائکته و الراسخون فی العلم»^۷؛ خداوند کلامش را سه بخش قرار داده است: بخشی از آن را عالم و جاهل می‌فهمند، قسمتی از آن را تنها ذهن‌های صاف و حواس‌های لطیف و دارندگان قوه تمیز که خداوند به آنان شرح

۱. نهج البلاغه، خطبه‌ی ۱۸۳.

۲. نهج البلاغه، نامه‌ی ۷۷.

۳. نهج البلاغه، ۱۵۸.

۴. نهج البلاغه، خطبه‌ی ۱۳۳.

۵. بخاری، ج ۸۳ ص ۳۸۷.

۶. نهج البلاغه، خطبه‌ی ۱۷۱.

۷. نور الثقلین، ج ۱، ص ۳۱۳.

صدر عطا کرده است می‌فهمند، و بخشی از آن را تنها خداوند و فرشتگان و راسخان در علم در می‌یابند. این روایت نورانی به دو طرز تفکر افراطی و تقریبطی در باره‌ی فهم قرآن پاسخ صریح و قاطع می‌دهد: گروهی افراطی با وجود قرآن کریم خود را بی‌نیاز از عترت طاهره می‌دانند با این که این روایت دلالت دارد که قرآن مراتبی دارد که حقیقت آن را تنها خداوند و فرشتگان و راسخان در علم می‌دانند، و حقایق قرآن تنها در الفاظ آن نیست که با مراجعه به منابع لغوی بتوان آن را درک کرد. از این رو امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «ما يستطيع أحد أن يدعى جميع القرآن كله: ظاهرة و باطنه غير الأوصياء»^۱.

علاوه بر این کسانی که در فهم قرآن خود را بی‌نیاز از تبیین و تفسیر معصومین علیهم السلام می‌دانند میان قرآن و عترت جدایی انداختند و در برابر نص، اجتهاد کردند با این که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: این دو گوهر گرانبها هرگز از یکدیگر انفکاک‌پذیر نخواهند بود؛ «إني تارك فيكم الثقلين؛ كتاب الله و عترتي ما إن تمسكتم بهما لن تضلوا أبدا و لن يفترقا حتى يردا على الحوض»^۲.

در برابر این گروه افراطی عددهای مانند اخباریین در باب فهم قرآن کوتاهی نموده و دچار تقریبط شده‌اند و معتقدند که قرآن کریم «بلا فهم» خواهد بود، آن‌ها به چند روایت، مانند: «ليس شيء أبعد من عقول الرجال من تفسير القرآن»^۳ یا به سخن حضرت باقر علیه السلام به قتاده که فرمود: «يا قتاده إنما يعرف القرآن من خطب به»^۴ یا به سخن امام صادق علیه السلام به ابوحنیفه که فرمود: «يا أبا حنيفة لقد ادعيت علما و يلك اجعل الله ذلك إلا عند اهل الكتاب الذين أُرسل عليهم و يلك و لا هو إلا عند الخاص من ذرية نبينا محمد و ما ورثك الله من كتابه حرفا»^۵ استناد کرده‌اند.

پاسخ این گروه این است که: علم به تمام حقایق منحصر به معصومین علیهم السلام است و این طور نیست که فهم ظواهر قرآن برای انسان‌ها مقدور نباشد؛ برای اثبات میسر بوسیله فهم قرآن به چند دلیل می‌توان استناد کرد:

۱. فهم قرآن مقدور انسان‌ها است؛ زیرا خداوند متعال مردم را به تدبیر و تفکر در کتاب آسمانی خویش فرا می‌خواند: «أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبِ أَقْفَالِهَا» (محمد، ۲۴) و «أَفَلَا يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ» (مؤمنون، ۶۸) و «أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ لَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا»

۱. کافی، ج ۱، ص ۲۲۸.

۲. بخاری، ج ۲۳، ص ۱۰۸.

۳. بخاری، ج ۸۹، ص ۸۱.

۴. وسائل، ج ۱۸، ص ۱۳۶.

۵. وسائل، ج ۱۸، ص ۲۰.

(نساء، ۸۲) و «کتاب أنزلناه إليك مبارك ليدبروا آياته و ليتذکر أولوا الالباب» (ص، ۲۹) از مجموع این آیات استفاده می‌شود که قرآن کریم کتابی است که می‌توان آن را فهمید و اگر قابل درک و فهم نبود، خداوند کسانی را که در آن تدبر و تفکر نمی‌کنند، سرزنش نمی‌کرد، البته بهره‌وری صحیح از معارف قرآن تنها نصیب کسانی می‌شود که دارای عقل و خرد باشند؛ «و ليتذکر أولوا الالباب».

۲. اگر فهم قرآن منحصر به گروه خاصی است، چرا امامان معصوم علیهم‌السلام در موارد مختلفی مردم را در باره‌ی شناخت احکام الهی به آن ارجاع داده‌اند چنان که یکی از اصحاب امام صادق علیه‌السلام به نام عبدالاعلی وقتی از کیفیت مسح کردن و تکلیف کسی که قادر بر مسح کردن بر پوست نیست، از امام علیه‌السلام سؤال کرد، حضرت در پاسخ فرمود: «ما جعل علیک فی البس من حرج» (حج، ۷۸)؛ بر طبق این آیه‌ی شریفه، باید از روی «مراره» (پارچه‌ای که روی زخم یا موضع شکسته می‌بندند) مسح کنی.^۱

چنان که زراره از امام باقر علیه‌السلام سؤال می‌کند چرا باید قسمتی از سر و پاها را مسح کرد؟ حضرت فرمود: «لمکان الباء» «و امسحوا برؤسکم و أرجلکم إلی الکعبین» (مائده، ۶) که در آیه‌ی شریفه «باء» به معنای تبعیض است؛ یعنی قسمتی از سر و پاها را مسح کنید.

۳. روایاتی که در آن‌ها قرآن کریم مرجع حل اختلاف احادیث متعارض قرار گرفته، دلالت دارد که قرآن کریم قابل درک و فهم برای انسان‌هاست؛ در این احادیث باید دید که راه تحصیل اطمینان از درستی احادیث این است که آن‌ها را به قرآن کریم عرضه کنید، اگر آن احادیث قرآن موافق و سازگار بودند، بپذیرید و گرنه کنارشان بگذارید. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآلهم‌وسلم می‌فرماید: «إن علی کل حق حقیقة و علی کل صواب نور، فما وافق کتاب الله فخذوه و ما خالف کتاب الله فدعوه».^۲

۴. خطبه‌ی حضرت فاطمه علیها‌السلام در مورد فدک و استناد به آیات کریمه‌ی قرآن، بهترین دلیل بر فهم ظواهر قرآن کریم است: «کتاب الله بین أظهرکم أنواره ظاهرة و أحكامه زاهرة و أعلامه باهرة و زواجره لائحة و أوامره واضحة، قد خلفتموه وراء ظهورکم أرغبة عنه تریدون، أم بغیره تحکمون؟» «بئس للظالمین بدلاً» یابن ابی قحافة! أفی کتاب الله أن ترث أباک و لا أرث أبی «لقد جئت شیئاً فرباً» (مریم، ۲۷)».۳

۱. وسائل، ج ۱، ص ۳۲۷.

۲. کافی، ج ۱، ص ۶۹.

۳. بحار، ج ۲۹، ص ۳۲۰.

خلاصه‌ی سخن این که شکی نیست که درک و فهم قرآن کریم وظیفه‌ی هر انسان مسلمانی است و این طور نیست که انسان در فهم این کتاب آسمانی از ائمه‌ی معصومین علیهم‌السلام بی‌نیاز باشد، و این گونه هم نیست که فهم آن فقط ویژه‌ی گروه مخصوصی باشد، بلکه قرآن کریم دارای مراتب و درجات مختلفی است که هر فردی متناسب با قدرت درک خویش می‌تواند در آن تدبیر نماید و از معارف آن بهره‌برد. از این رو، امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «کتاب الله على أربعة أشياء؛ العبارة والإشارة واللطائف والحقائق؛ فالعبارة للعوام والإشارة للخواص واللطائف للاولياء، والحقائق للانبیاء»^۱.

تذکر مهم:

آنچه در این تفهیم و برخی از تفاسیر دیگر می‌خوانید اعم از تفسیر و نکته‌ها از ظاهر آیات قرآن کریم استفاده شده و اگر درباره‌ی آن وجهی دیده شده گاهی به جهت آن است که آن آیه شریفه متحمل چند معناست، چنانکه در روایتی از حضرت رضا علیه‌السلام سؤال شد: منظور از درختی که آدم و حوا از آن نهی شدند آیا گندم است یا انگور یا درخت خیساب؟ حضرت فرمودند: تمام این‌ها درست است. «والکل حق»^۲ و مانند برخی از وجوه تفسیری در آیه شریفه «وَشَهِدُوا شُرُكًا لَهُمْ» که تا ۳۰ تفسیر بیان شده، ولیکن برخی از وجوه تفسیری مانند اینکه شاهد پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم او «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُنِيرًا وَنَذِيرًا» یا اینکه شاهد فرشتگان‌اند و مشهود مردم هستند «وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ» دلیل قرآنی دارد و گاهی چند وجه تفسیری به جهت قصور علمی نویسنده است که یک سلسله احتمالاتی را بیان کرده ولیکن از حقیقت آن آگاه نیست مانند آیه شریفه «وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ...» که احتمالات زیادی را مفسران درباره‌ی آن آورده‌اند و هر کدام سخنی گفته‌اند. و روشن است که مفسر واقعی قرآن کریم پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت معصومین علیهم‌السلام هستند. چنانکه امام صادق علیه‌السلام پیرامون آیه شریفه «بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ» می‌فرماید: مقصود از صاحبان علم که آیات قرآن برای آنها روشن و واضح است امامان معصومین علیهم‌السلام هستند «هم الائمه». و در روایتی دیگر امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید: برای هیچ انسانی مقدور نیست که ادعا کند که تمام قرآن ظاهر و باطن آن در نزد اوست جز اوصیای پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم. «ما يستطيع احدان يدعى ان عنده جميع القرآن كله ظاهره و باطنه غير الاوصياء»^۴.

۱. بحار، ج ۷۵، ص ۲۷۸.

۲. نورالقلین، ج ۱، ص ۶۰.

۳. صافی، ج ۱، ص ۲۰.

۴. صافی، ج ۱، ص ۲۰.

ویژگی‌های این تفسیر

۱. نوع مطالب تفسیری و نکته‌ها تلخیص شده و برخی از نکته‌هایی که به اختصار بیان شده توضیح داده شده است.

۲. مطالب تفسیری مربوط به هر آیه، به طور جداگانه با حروف ابجد و نکته‌ها با شماره بیان شده است تا بهره‌وری خوانندگان بیشتر باشد.

۳. حدود ۱۰۰۰ نکته در مجموع چهارده جلد تفسیر از نویسنده است که برخی از آنها در سایر آثار بیان شده است.

۴. مستند مصادر و منابع تفسیری و نکته‌ها در پاورقی اشاره شده است.

۵. خلاصه مضمون آیات در قسمت تفسیر در بند «الف» بیان شده است.

تذکر: نوع مطالب تفسیری از تفسیر مجمع البیان و المیزان مترجم و تفسیر نمونه و ترجمه آیات نیز از همین تفسیر استفاده شده و قسمی از نکته‌ها پیرامون آیات مشابه است که از تفسیر مهین (قرآن به قرآن) استفاده شده است.

در پایان از دوستان گرانقدر و همکاران محترم صاحب‌السلام آقایان محمدرضا خادمیان، جعفر طرزی، مهدی مؤیدی و احمد یاسر وافی که در قسمتی از تحقیق همکاری نموده‌اند و از مؤسسه انتشارات حرم که نشر این اثر را به عهده گرفت و از خانواده و فرزندانم که فرصت مطالعه بیشتری را فراهم کردند و نیز از استاد گرانقدر روحانی بافضیلت، معلم اخلاق جناب حجت الاسلام و المسلمین حاج سید مهدی طباطبایی که همواره مشوق نویسنده بوده‌اند صمیمانه تشکر می‌کنم.

از خداوند متعال مسألت دارم این اثر را به لطف و کرم خویش بپذیرد و جزیره قبر و قیامت نویسنده قرار دهد و از ذات مقدس او برای همگان آرزوی سعادت و طلب مغفرت بویژه برای والدین مکرم خویش دارم. این اثر را به ارواح طیبه چهارده معصوم علیهم‌السلام اهداء می‌کنم و امیدوارم که همگان مشمول شفاعت آن بزرگواران واقع شویم.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدِي وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (ابراهیم، ۴۱)

(الحمد لله رب العالمين على اتمامه)

اکبر دهقان

۱۳۹۱/۱۰/۱۰